

УДК 373.2.016:81-028.31

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.6.4>

Юлія СМОЛЯНКО

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, Україна, 14000

ORCID: 0000-0001-7058-8207

Аліна РОЙ

студентка магістратури факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, Україна, 14000

ORCID: 0000-0002-0164-4663

Бібліографічний опис статті: Смолянко, Ю., Рой, А. (2021). Педагогічні умови формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 6, 22–27, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.6.4>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовано необхідність висвітлення педагогічних умов формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Розглянуто актуальність та необхідність формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку, проаналізовано сучасні наукові праці із проблеми дослідження.

З'ясовано, що важливими педагогічними умовами формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку є розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників; розвиток комунікативних здібностей та вмінь дітей старшого дошкільного віку та збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету. Проаналізовано шляхи розвитку вищезначених вмінь та знань. Висвітлено, що важливою умовою розвитку комунікативної культури дітей старшого віку є розвиток їхнього мовного етикету, а саме здатності дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів. Дитина ініціює, підтримує розпочату розмову у різних ситуаціях спілкування, орієнтується у ситуації спілкування, вживає відповідні мовні і немовні засоби для вирішення комунікативних завдань, дотримується правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету; вміє адекватно реагувати на вчинки і слова інших.

Актуальністю зазначеної проблеми зумовлено вибір теми статті «Формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку». Вищезазначені теоретичні положення стали вихідними позиціями констатувального та формувального етапів експериментального дослідження щодо формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку.

З метою з'ясування стану комунікативної культури у дітей старшого дошкільного віку та отримання даних для створення методики формувального етапу експерименту проведено констатувальний експеримент. Зважаючи на означене, методика констатувального етапу дослідження включала такі напрями, як: робота з батьками дітей старшого дошкільного віку, робота з фахівцями дошкільної освіти та робота з дітьми старшого дошкільного віку.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікативна компетентність, культура спілкування, педагогічні умови формування комунікативної культури, мовленнєвий розвиток, мовленнєва поведінка, етикет, старший дошкільний вік.

Yuliia SMOLIANKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Preschool and Primary Education, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Hetman Polubotko str., 53, Chernihiv, Ukraine, 14000

ORCID: 0000-0001-7058-8207

Alina ROI

Master Student of the Faculty of Preschool, Primary Education and Arts, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Hetman Polubotko str., 53, Chernihiv, Ukraine, 14000

ORCID: 0000-0002-0164-4663

Tocitethisarticle: Smolianko, Yu., Roi A. (2021). Pedagogical conditions of senior preschool age children's communicative culture formation. *Acta Paedagogica Volynienses*, 6, 22–27, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.6.4>

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF SENIOR PRESCHOOL AGE CHILDREN'S COMMUNICATIVE CULTURE FORMATION

The article substantiates the need to highlight the pedagogical conditions for the formation of communicative culture of senior preschool children in a preschool institution. The urgency and necessity of senior preschool age children's communicative culture formation are considered, modern scientific works on a research problem are analyzed.

It was clarified that the important pedagogical conditions at the senior preschool age for the formation of communicative culture are the development of language and speech competencies as the basis for the development of communicative competence of senior preschoolers; development of communicative abilities and skills of senior preschool children and enrichment of children's speech with formulas of speech etiquette. The ways of development of the skills and knowledge mentioned above are analyzed.

It is highlighted that an important condition for the development of communicative culture of older children is the development of their language etiquette, namely the child's ability to produce their appeals, thoughts, impressions, etc. in any form of speech through verbal and nonverbal means; mastering the culture of dialogue; initiates, supports the conversation in different communication situations, navigates in the communication situation, uses appropriate language and non-language tools to solve communicative tasks; adheres to the rules of speech behavior and speech etiquette; skills to adequately respond to the actions and words of others.

The urgency of this problem is due to the choice of the topic of qualification (master's) work "Formation of communicative culture of older preschool children." The above theoretical provisions became the starting point of the ascertaining and formative stages of experimental research on the formation of communicative culture of older preschool children.

In order to clarify the state of communicative culture in older preschool children and obtain data to create a method of the formative stage of the experiment, a statement experiment was conducted. In view of the above, the methodology of the statement stage of the study included the following areas: work with parents of older preschool children, work with specialists in preschool education and work with older preschool children.

Key words: *communicative culture, communicative competence, culture of communication, pedagogical conditions of formation of communicative culture, speech development, speech behavior, etiquette, senior preschool age.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки комунікативна культура займає провідне місце у теоретичному осмисленні педагогічної дійсності. Одним із пріоритетних напрямів розвитку дитини є комунікативний розвиток дітей дошкільного віку. Універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства є мовленнєве спілкування, за допомогою якого дитина дошкільного віку встановлює контакт із довкіллям та завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Вважаємо, що комунікація як діяльність потребує розвитку автоматизованих навичок та мовленнєвих умінь дошкільника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Доцільність звернення до вибраної проблеми підтверджується низкою нормативних документів: Законами Укра-

їни «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства»; програмами розвитку навчання та виховання дітей дошкільного віку «Впевнений старт», «Дитина», «Українське дошкілля», парціальною програмою «Скарбниця моралі»; Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні; Концепцією «Нова українська школа» тощо, у яких наголошується на формуванні комунікативної культури дітей дошкільного віку, що є необхідним для соціалізації; здатності дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії; здатності підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію тощо (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). *Мета статті* полягає у теоретичному

визначенні та обґрунтуванні педагогічних умов формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з вищезазначеним вважаємо за доцільне в освітньому процесі закладу вищої освіти для студентів спеціальності 01 Освіта 012 «Дошкільна освіта» та закладах дошкільної освіти м. Чернігова значну увагу зосередити на дослідженні рівня комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Означену проблематику розглядають у своїх працях такі вчені, як А. Богуш, К. Крутій, Н. Гавриш, Л. Артемова, Т. Поніманська, О. Кучерявий, Г. Беленька, Н. Лисенко, Н. Маковецька, І. Рогальська-Яблонська, Т. Степанова, Л. Мороз-Рекотова та інші. Вищевказане нормативне підґрунтя посилює увагу до проблеми комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку у закладах дошкільної освіти.

Дошкільний вік є найбільш сприятливим та найважливішим віковим періодом для формування у дитини вмінь і навичок культури спілкування. Звертаючись до Базового компоненту дошкільної освіти, зосереджуємо увагу на тому, що у ньому визначено завдання щодо формування основ культури спілкування дітей дошкільного віку, а особливо старшої дошкільної групи. Це здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів; оволодіння культурою діалогу; дитина ініціює, підтримує розпочату розмову у різних ситуаціях спілкування, орієнтується у ситуації спілкування, вживає відповідні мовні і немовні засоби для вирішення комунікативних завдань; дотримується правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету; вміє адекватно реагувати на вчинки і слова інших тощо (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Поняття «комунікативна культура» розуміємо як систему знань, умінь, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих в суспільстві; уміння дитини вільно й невимушено вступати в розмову з дітьми і дорослими, використовуючи різні форми звертання та репліки, виявляти ініціативу у спілкуванні, використовувати

різні вербальні та невербальні засоби для привітання, висловлення подяки тощо, володіти різними формами мовленнєвих висловлювань (питання, зустрічне питання, згода, уточнення, заперечення, сумнів, прохання, вимога, ігрова вимога, дозвіл, порада, відмова, спонукання, задоволення, здивування, вдячність, жаль, невдоволення, вдячність, пояснення, міркування, доказ тощо) відповідно до різних ситуацій спілкування з дорослими та однолітками; здатність проаналізувати та пояснити причини виникнення суперечливих чи конфліктних ситуацій тощо (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Теоретичний аналіз дав змогу уточнити, що поняття «комунікативна культура» володіє характеристиками, властивими поняттям «культура» і «комунікація», від яких воно походить. Комунікативна культура як форма діяльності людини виражає суть загальної культури з усіма її характеристиками та проявляється у процесі комунікації. Отже, комунікативна культура особистості реалізується засобами комунікативних знань, комунікативних умінь і комунікативних навичок.

Комунікативні знання засновані на узагальненому досвіді людства у комунікативній діяльності. Комунікативні вміння представлені комплексом комунікативних дій, заснованих на високій теоретичній та практичній підготовленості особистості до міжособистісного та міжкультурного спілкування, що дають змогу творчо використовувати комунікативні знання.

Комунікативні навички як практичне застосування комунікативних знань і комунікативних умінь є автоматизованим компонентом свідомих дій, що сприяють швидкому й точному відображенню комунікативної ситуації, визначають успішність сприйняття, розуміння об'єктивного світу та адекватного впливу на нього.

Формуванню комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку, на нашу думку, може сприяти розроблення та реалізація педагогічних умов, що складаються із сукупності взаємопов'язаних між собою компонентів, та розроблення шляхів їх формування й удосконалення.

Особливе місце у формуванні комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку

відводиться педагогічним умовам, що активізують мовленнєву діяльність дітей, сприяють розвитку комунікативних здібностей дитини, засвоєнню мовленнєвих еталонів, які забезпечують культуру міжособистісного спілкування. Вважаємо, що визначені та розроблені педагогічні умови стануть ефективним засобом формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічними умовами було вибрано: розвиток мовної і мовленнєвої компетенції як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників; збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.

Охарактеризуємо кожну з означених педагогічних умов.

Перша педагогічна умова – розвиток мовної і мовленнєвої компетентностей як основи розвитку комунікативної компетентності старших дошкільників.

У Базовому компоненті дошкільної освіти виділено освітній напрям «Мовлення дитини», що представлений такими складниками, як: мовленнєва компетентність (здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів тощо), художньо-мовленнєва та комунікативна компетентність (здатність дитини до спілкування з однолітками і дорослими у різних формах конструктивної взаємодії тощо). Комунікативна компетентність передбачає розвиток таких умінь, як: умінь розуміти емоційний стан однолітка, дорослого (веселий, сумний, розсерджений, впертий тощо) та розповісти про нього; умінь отримувати необхідну інформацію у спілкуванні; умінь вислухати іншу людину, з повагою ставитися до її думки, інтересів; умінь співвідносити свої бажання, прагнення з інтересами інших людей; умінь не сваритися, спокійно реагувати у конфліктних ситуаціях (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Комунікативні вміння розвиваються у процесі освоєння дітьми всіх освітніх сфер, які передбачають вирішення програмних освітніх завдань у спільній діяльності дорослого й дітей та самостійної діяльності дітей у межах мовної роботи, створення мовного розвиваючого середовища.

Третя педагогічна умова – збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету.

У дошкільній освіті розвиток мовлення дитини виділено в окремий напрям «Соціально-комунікативний». Соціально-комунікативний розвиток, як і раніше, залишається найбільш актуальним у дошкільному віці. Він включає володіння мовою як засобом спілкування і культури; збагачення активного словника; розвиток зв'язного, і граматично правильного діалогічного і монологічного мовлення; розвиток мовної творчості; розвиток звукової та інтонаційної культури мови і фонематичного слуху; знайомство з книжковою культурою, дитячою літературою, розуміння на слух тексту різних жанрів дитячої літератури; формування звукової аналітико-синтетичної активності як передумови навчання грамоти (Когніака, 2006).

Також важливою умовою розвитку комунікативної культури дітей старшого віку є розвиток їхнього мовного етикету. З віком контакти дітей все більше підпорядковуються загальноприйнятими правилами поведінки. Однак розкутість спілкування, використання непередбачуваних і нестандартних засобів залишаються відмінною рисою дитячого спілкування до кінця дошкільного віку. Протягом дошкільного віку спілкування дітей одне з одним істотно змінюється за всіма параметрами. Після трьох років спілкування все більше опосередковується вимовою, однак мова поки вкрай ситуативна і може бути засобом спілкування тільки у разі наявності зорового контакту і виразних рухів. Для досягнення загального результату діти зайняті спільною справою, вони повинні узгоджувати свої дії і враховувати активність партнера, такого роду взаємодію і було названо співпрацею (Капагова, 2021).

Існують різні методи, що застосовуються для розвитку комунікативної культури у дітей старшого дошкільного віку. Їх можна поділити на три групи: наочні, словесні і практичні, що забезпечують ефективну взаємодію й адекватне взаєморозуміння між людьми у процесі спілкування або виконання спільної діяльності. Комунікативна культура є однією з важливих умов розвитку дитини, її індивідуалізації і соціалізації формування особистості. Коли комунікативна культура є сформованою і дитина готова до взаємодії з навколишнім світом, тоді дитина легко може впоратися з усіма труднощами,

долає боязкість, сором'язливість, збентеження, тобто ті якості, які впливають на формування доброзичливих відносин з оточенням, забезпечують успішність спільної діяльності.

Заклад дошкільної освіти – перша та відповідальна ланка в загальній системі освіти дитини. Тому процес мовного розвитку та розвитку комунікативної культури розглядається в сучасній дошкільній освіті як загальна основа виховання і навчання дітей. Під час великих соціальних змін діяльність, озброєна різними прийомами педагогіки, стає тим простором, де складається унікальна виховна ситуація, де комунікація та комунікативна діяльність вирішує низку надзвичайно гострих проблем. Діти вчаться діяти в колективі, набувають безцінного досвіду взаємодії з іншими людьми, засвоюють моделі соціальної поведінки, вправляються в моральних вчинках, вчаться дружити, співпереживати, допомагати одне одному. Організуються різні види дитячої діяльності з використанням різноманітних форм і методів для розвитку у вихованців комунікативних здібностей та комунікативної культури, що має величезну педагогічну цінність, яка полягає в її пізнавальному, естетичному та виховному значенні (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

З метою з'ясування стану комунікативної культури у дітей старшого дошкільного віку та отримання даних для створення методики формувального етапу експерименту проведено констатувальний експеримент. Методика констатувального етапу дослідження включала такі напрями, як: робота з батьками дітей старшого дошкільного віку, робота з фахівцями дошкільної освіти та робота з дітьми старшого дошкільного віку. Експериментальним дослідженням було охоплено 30 фахівців дошкільної освіти, 45 батьків вихованців та 72 дитини старшого дошкільного віку. Констатувальний експеримент кваліфікаційної роботи проходив на базі закладів дошкільної освіти м. Чернігова у групах дітей старшого дошкільного віку.

Робота з фахівцями дошкільної освіти та батьками дітей старшого дошкільного віку включала перелік розроблених анкет щодо визначеної проблеми дослідження. З метою виявлення рівня комунікативної культури у дітей старшого дошкільного віку було проведено комплекс ситуацій, завдань та ігор.

На констатувальному етапі дослідження використано такі методи, як: педагогічне спостереження, бесіди з дітьми старшого дошкільного віку, викладачами закладів вищої освіти, вихователями закладів дошкільної освіти, методистами; анкетування студентів та працівників закладів дошкільної освіти, батьків вихованців для вивчення означеної проблеми дослідження; опитування; педагогічний експеримент (констатувальний етап) з урахуванням теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку; опитування, тренінги для визначення ефективності формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку; розв'язування дітьми старшого дошкільного віку комунікативних ситуацій та завдань; створення у повсякденні дошкільників ситуацій комунікативного вибору.

Висновки. Мовленнєве спілкування є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. Спільна робота фахівців дошкільної освіти та батьків вихованців допоможе виробити вимоги до мовлення дитини, що істотно вплине на формування у неї культури мовного спілкування.

Визначення рівнів комунікативних здібностей та умінь дошкільника відбувається на основі постійних спостережень за вільною самостійною грою, враховуються особливості поведінки дітей у процесі розгортання ігор. Педагогічні умови формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку – це ті чинники, що стимулюють, активізують мовленнєву діяльність дітей, сприяють розвитку їхніх комунікативних здібностей, засвоєнню мовленнєвих еталонів, що забезпечують культуру міжособистісного спілкування.

На основі кількісного та якісного аналізу показників експериментального дослідження доведено, що запропоновані зміст та засоби формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку є доцільними та достатньо ефективними.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у висвітленні результатів формувального етапу експерименту щодо ефективності формування комунікативної культури дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 20.09.2021)
2. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль «Мандрівець», 2017. 256 с.
3. Канарова О.В. Умови формування комунікативних умінь та навичок у дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3744/1/14.pdf> (дата звернення 28.08.2021)
4. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.
5. Мовленевий компонент дошкільної освіти. Х. : Ранок, 2011. 176 с.
6. Мороз-Рекотова Л.В. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мороз-Рекотова Леся Вікторівна; Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2020. 20 с.

REFERENCES:

1. Bazovyi komponent doshkilnoji osvity. [Basic component of preschool education]. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (data zvernennja 20.09.2021). [in Ukraine]
2. Bilan O.I. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnogho viku «Ukrajinsjke doshkillja». [Ukrainian Preschool Child Development Program]. Ternopil «Mandrivets», 2017. 256 p. [in Ukraine]
3. Kanarova O.V. Umovy formuvannja komunikatyvnykh uminj ta navychok u ditej starshogho doshkilnogho viku. [Conditions for the formation of communicative skills in older preschool children]. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3744/1/14.pdf> (data zvernennja 28.08.2021). [in Ukraine]
4. Kornijaka O.M. Psykholohija komunikatyvnoji kuljтуры shkoljara. [Psychology of communicative culture of schoolchildren]. K. : Milenium, 2006. 336 p. [in Ukraine]
5. Movlenjevij komponent doshkilnoji osvity. [Speech component of preschool education]. Kh. : Ranok, 2011. 176 p. [in Ukraine]
6. Moroz-Rekotova L.V. Formuvannja profesijno-komunikatyvnoji kuljтуры majbutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchaljnykh zakladiv [Tekst] [Formation of professional and communicative culture of future educators of preschool institutions] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Moroz-Rekotova Lesja Viktorivna; Berdjan. derzh. ped. un-t. Berdjansjk, 2020. 20 p. [in Ukraine].